

O‘z-o‘zini boshqarish jarayoni – psixologik muammo sifatida

Iskandarov Erkinboy G‘ayrat O‘g‘li- UrDU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘z-o‘zini boshqarish jarayonini psixologiya fanidagi talqini, o‘zini o‘zi boshqarishning rivojlanishi, ta’lim muassasalarining o‘quv faoliyati asosida talabalarning o‘zini o‘zi boshqarishning asosiy funktsional maqsadlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar nazariy tahlil qilingan.

Kalit sozlar: O‘z-o‘zini boshqarish, adaptiv, integrativ, prognostik funktsiyalar, rasmiy va norasmiy qoidalar, ijtimoiy institut, yoshlarning ijtimoiylashuvi va integratsiyalashuvi, o‘zini o‘zi anglash, o‘zini o‘zi tasdiqlash,

O‘z-o‘zini boshqarish muammosi chuqur tarixiy ildizlarga ega. Hozirda, uchinchi ming yillikning boshlarida, talabalarning o‘zini o‘zi boshqarishning rivojlanishi yoshlarning ijtimoiy rivojlanishining muhim omillaridan biri bo‘lib qolmoqda. Talabalarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyatini o‘rganishga bag‘ishlangan ishlarida “o‘zini o‘zi boshqarish” tushunchasi turli tomonlardan ko‘rib chiqilgan: boshqaruv funktsiyasi sifatida, o‘zini o‘zi boshqarishning shakllanish darajasining ko‘rsatkichi sifatida, jamoa bo‘lib shakllanish va boshqalar. Biz ushbu hodisaning mohiyatini jamoaviy shakllanish jarayoni bilan o‘zaro bog‘lash orqali ochib berish niyatidamiz, chunki u birgalikda boshqaruvdan o‘zini o‘zi boshqarishga sifatli o‘tishni kuzatishga imkon beradi .

O‘zini o‘zi boshqarishning rivojlanishi - bu boshqaruvning ketma-ket o‘zgarishi, jamoaning boshqariladigan tizim holatidan o‘zini o‘zi boshqaradigan tizimga o‘tishini ta’minlaydigan doimiy sifat o‘zgarishlaridir. Jamoa faoliyatining maqsadi - o‘zini o‘zi boshqarishni rivojlantirish jarayonida tizimni tashkil etuvchi omil bo‘lib xizmat qiladi.

Pedagogik psixologiyada “o‘zini o‘zi boshqarish” atamasi uzoq vaqtdan beri qo‘llanilsa-da, bu hodisaning mohiyatini tushunish bir ma’noli emas. Dastlab, barcha fanlarda “o‘z-o‘zini boshqarish - mustaqil nazorat” deb tushunilgan[1].

O‘z-o‘zini boshqarishni o‘z a’zolarining mustaqilligini rivojlantirishni ta’minlaydigan jamoani tashkil etish shakli sifatida belgilash mumkin ; muhim jamoaviy maqsadlarga erishish uchun qarorlar qabul qilish va amalga oshirishda o‘quvchilarning mustaqilligini rivojlantirishga asoslangan jamoaviy faoliyatning

o‘ziga xos tashkilotidir. Shaxsga nisbatan o‘zini o‘zi boshqarish adaptiv, integrativ, prognostik funksiyalarni va boshqaruv madaniyatini o‘zlashtirish funksiyasini bajaradi.

Shu munosabat bilan fanda fanlararo darajada o‘rganiladigan “o‘quvchining o‘zini o‘zi boshqarishi” tushunchasini yaxlit o‘zini o‘zi boshqarish tushunchasi nuqtai nazaridan ko‘rib chiqish zarur. Talabalarning o‘zini o‘zi boshqarishning sub'ektga yo‘naltirilgan kontseptsiyasini ishlab chiquvchi tadqiqotchilar uni talabalarni jamiyatning ijtimoiy hayotiga jalb qilish usuli, shuningdek, bu tizimni talabalar, universitetlar (ijtimoiy institut sifatida) va davlat o‘rtasidagi mavjud ijtimoiy munosabatlarni yoshlarning ijtimoiy faolligi o‘zgartirish va rivojlantirishga qaratilgan namoyon bo‘lish shakli sifatida talqin qiladilar.

O‘z-o‘zini boshqarishning psixologik-pedagogik hodisa sifatida ko‘p qirraliligi to‘g‘risida ko‘plab talqin va ta‘riflar mavjud .

Jumladan, V. M. Korotov o‘zini o‘zi boshqarishni o‘quv jamoasini tashkil etish usuli sifatida belgilaydi. Yu. P. Sokolnikov – “faoliyatni tashkil etish usuli”. L. I. Novikovaning fikricha, o‘zini o‘zi boshqarish - bu bolalarning o‘zlari tomonidan oqilona amalga oshiriladigan faoliyat, shu jumladan maqsadni belgilash, rejalashtirish, rejani amalga oshirish usullari, hisob va nazoratni tashkil etishdir [3] .

Bir qator mualliflar (A. A. Usov, T. I. Volchonok va boshqalar) talabalarning o‘zini o‘zi boshqarishini bo‘lajak mutaxassis uchun o‘zini o‘zi tashkil etuvchi shaxs sifatida, birinchi navbatda, ijtimoiy jihatdan zarur bo‘lgan o‘quvchilarning fazilatlarini rivojlantirish va o‘z-o‘zini rivojlantirishni ta‘minlaydigan ta‘lim vositasi deb hisoblashadi .

V. M. Pevzner talabalarning o‘zini o‘zi boshqarishiga quyidagicha ta‘rif beradi:

- talabalar jamoalari oldida turgan maqsad va vazifalarga muvofiq amalga oshiriladigan oliy ta‘lim muassasasini boshqarish funksiyalarini amalga oshirishda talabalarning mustaqil ijtimoiy faoliyati sifatida;

- talabalarning jamoatchilik fikridan kelib chiqib, ularning qiziqishlari va ehtiyojlarini maksimal darajada hisobga olishni nazarda tutuvchi universitetda o‘quv jarayonini boshqarishning umumiy tizimining elementi ;

- Talabalar guruhining o‘z hayotiy faoliyatini ichki tashkiliy boshqarish huquqi amalga oshiriladigan, shu jumladan maqsadlarni belgilash, rejalashtirish, maqsadlarga erishish usullari va shakllari , shuningdek faoliyat natijalarini kuzatish va tahlil qilish funksiyasi;

- ma'lum fanlarni o'rganish bo'yicha mustaqil ishi asosiy bo'lgan o'quv faoliyatida “o'zini o'zi anglash manbaidir” .

Talabalarning o'zini o'zi boshqarish tizimi sifatidagi murakkabligi uning elementlarining murakkabligida emas, balki uning sub'ektlarining o'zaro ta'sirining tabiatidadir. Talabalarning o'zini o'zi boshqarishning rivojlanishi tashqi muhit bilan birlikda ko'rib chiqilishi kerak [2].

O'z-o'zini boshqarish - bu ijtimoiy boshqaruvning bir turi. Bu boshqaruv qarorlarini qabul qilish va amalga oshirish tobora ommaviylashib borayotgan boshqaruvni demokratlashtirish jarayonini aks ettiradi va ijrochilar bu jarayonlarning faol ishtirokchisiga aylanadi.

O'z-o'zini boshqarishning institutsional va huquqiy tomoniga e'tiborni uning shaxsiy tomoniga o'tkazish kerak . Talabalarning o'zini o'zi boshqarishini inson faoliyatining turli sohalarini tartibga soluvchi va ularni rollar va maqomlar tizimiga tashkil etuvchi rasmiy va norasmiy qoidalar, tamoyillar, me'yorlar, munosabatlarning barqaror to'plami sifatida tavsiflangan ijtimoiy institutning alohida turi deb hisoblash mumkin.

Talabalarning o'zini o'zi boshqarish tizimining barcha elementlari murakkab munosabatlar va o'zaro ta'siri talabalarning o'zini o'zi boshqarish sub'ektlari: universitet ma'muriyati va talabalar o'rtasidagi munosabatlarga, shuningdek, ta'limning turli shartlariga bog'liq.

Talabalarning o'zini o'zi boshqarishining mohiyatini ko'rib chiqishda ijtimoiy va ijtimoiy-psixologik jihatlarini ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiqdir. Ijtimoiy jihat biz uchun jamoat o'zini o'zi boshqarishning ajralmas qismi, ijtimoiylashuvning eng muhim vositasi sifatida tushuniladi. Uning asosida talabalarda oliy o'quv yurti va jamiyatda sodir bo'layotgan voqealarga daxldorlik, bu hodisalar uchun mas'uliyat hissi shakllanadi.

Yoshlarning ijtimoiylashuvi va integratsiyalashuvi muammolari jamiyatning o'quvchilarga qo'yadigan talablari va bu jarayonlarni amalga oshirish uchun taqdim etilayotgan imkoniyatlar o'rtasidagi nomuvofiqlik tufayli yuzaga keladi , bu esa yosh avlodning rivojlanishi uchun etarli emas. Ushbu qarama-qarshilikni bartaraf etish uchun yoshlarga universitetni rivojlantirish jarayonida, shu jumladan talabalarning o'zini o'zi boshqarish organlari yordamida o'zini o'zi anglash, o'zini o'zi tasdiqlash, ijtimoiylashtirish imkoniyatini berish kerak.

Ta'lim muassasalarining o'quv faoliyati asosida talabalarning o'zini o'zi

boshqarishning zamonaviy talqinida talabalarning o‘zini o‘zi boshqarishning to‘rtta asosiy funktsional maqsadi aniqlanadi:

- 1) tegishli huquqlar, imkoniyatlar va majburiyatlarga ega talabalar demokratiyasining haqiqiy shakli;
- 2) ijtimoiy va huquqiy mudofaa vositasi (resursi);
- 3) o‘quv, kognitiv, ilmiy, kasbiy va madaniy munosabatlarda ijodiy faoliyat va havaskorlik faoliyatini amalga oshirish sharti;
- 4) talabalarni ijtimoiylashtirish holati [4].

O‘z o‘zini boshqarish talabalarning o‘zini o‘zi tasdiqlash va o‘z taqdirini o‘zi belgilashda ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish uchun erkin maydon yaratadi. Unda asosiy narsa ijtimoiy ahamiyatga ega norasmiy va mutlaqo bepul muloqot bo‘lib, uning darajasi talabalarning ijtimoiy yetuklik darajasiga va barcha jamoat va davlat muassasalari va ta‘lim markazlarining ijtimoiy talablari darajasiga bog‘liq.

Xulosa qilib aytganda, oliy ta‘lim muassasasining talabalarning o‘zini o‘zi boshqarishi – ijtimoiylashuv uchun ta‘limni kuchaytirish, shaxsning rivojlanish va o‘zini o‘zi amalga oshirishga bo‘lgan qiziqishini oliy ta‘lim muassasasi, davlat manfaatlari bilan bog‘lash imkoniyatidir.

Talabalarning o‘zini o‘zi boshqarishdagi shaxsiyat talabalarni tayyorlashning ijtimoiy-fuqarolik komponentini amalga oshirish jarayonida tarbiyalanadi, bu kelajakdagi kasbiy faoliyat uchun muhim bo‘lgan bir qator qo‘shimcha vakolatlarni egallashni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, talaba o‘zini o‘zi boshqarishda tabiiy va ijtimoiy jarayonlarni o‘zgartirib, tartibga solib, o‘zini o‘zgartiradi, o‘zini rivojlantiradi. Bunday o‘z-o‘zini tarbiyalash, o‘z rivojlanishini tartibga solish shaxsiy mavjudligi uchun ham mumkin, ham zarur shartdir.

Shuning uchun o‘z-o‘zini rivojlantirish (va uning eng muhim shakllaridan biri sifatida o‘zini o‘zi boshqarishda ishtirok etish) faqat istalgan narsa sifatida qaralishi mumkin emas. Ijtimoiy talab tobora dolzarb bo‘lib bormoqda: uning shakllanishi uchun individual javobgarlikni rivojlantirish. Bunday yondashuv asosan tashqi ta‘sir sifatida tarbiya g‘oyasini yengib o‘tishga imkon beradi.

Talabalarning o‘zini o‘zi boshqarishi, shubhasiz, bo‘ljak mutaxassisga alohida ta‘sir ko‘rsatadi; ular kasbiy tayyorgarlik bilan cheklanib qolmay, talabalarning o‘zini o‘zi boshqarishi nafaqat to‘laqonli oliy ma‘lumot olish, balki ta‘lim olish, fuqarolik, faollik, mas‘uliyat, umumiylik kabi fazilatlarni shakllantirish shartlaridan biriga aylanishini nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бабич О.М. Методы саморегуляции и психологической разгрузки. Воронеж: Издат. полиграф. центр Воронежского гос. ун-та, 2008
2. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб: Изд-во "Питер", 2000. – 578 с
3. Шойфет М.С. Самогипноз. Тренинг психофизической саморегуляции. – СПб.: Питер, 2003.
4. G'oziev E. Ontogenez psixologiyasi. Toshkent . 2010. 360-b

**Research Science and
Innovation House**